

Міністерство освіти і науки України  
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка  
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти  
Луганська обласна організація Української спілки краєзнавців  
Луганське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта»  
імені Тараса Шевченка  
Луганський відділ Українського Географічного товариства  
Газета «Краєзнавство. Географія. Туризм»

**ПРИРОДНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ТА СУСПІЛЬНО-  
ГЕОГРАФІЧНІ КОМПЛЕКСИ РЕГІОНІВ:  
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СТАН, ПРОБЛЕМИ,  
ПЕРСПЕКТИВИ**

*Матеріали  
Всеукраїнської науково-практичної конференції,  
присвяченої  
70-річчю від часу утворення Луганської області*

*27 – 29 травня 2008 року,  
м. Луганськ*

Луганськ  
«Альма-матер»  
2008

УДК 911.001  
ББК 65.04  
П 77

**П 77 Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів: історія формування, стан, проблеми, перспективи:** Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю від часу утворення Луганської області. 27 – 29 травня 2008 р., м. Луганськ / Відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ: Альма-матер, 2008. – 199 с.

**Редакційна колегія:**

доктор геогр. наук П. Г. Шищенко,  
доктор геогр. наук Г. І. Денисик,  
доктор геогр. наук А. І. Доценко,  
кандидат геогр. наук, доктор пед. наук Л. І. Зеленська,  
доктор геогр. наук С. І. Іщук,  
доктор геогр. наук Ж. М. Матвіїшина,  
кандидат геогр. наук О. О. Кисельова,  
кандидат геогр. наук Ю. О. Кисельов.

У збірнику висвітлено актуальні проблеми досліджень природно-територіальних та суспільно-географічних комплексів України, а також суміжних регіонів Російської Федерації. Окремі статті присвячені питанням теоретичної географії та методики викладання географії.

УДК 911.001  
ББК 65.04

Тексти подаються мовою оригіналу  
та в редакції авторів

*Рекомендовано до друку Вченою радою  
Луганського національного університету  
імені Тараса Шевченка  
(протокол № 9 від 25.04.2008 р.)*

© Колектив авторів, 2008  
© Альма-матер, 2008

массы 25-30 г в период с мая по октябрь; *зимовальные пруды* содержат зимой сеголеток и производителей (время использования в средней полосе России – с октября по апрель); *нагульные пруды* служат для выращивания товарной рыбы, зарыбляют их годовиками (перезимовавшими сеголетками) весной, чаще всего в апреле, товарную рыбу вылавливают в сентябре-ноябре; *садки* – пруды небольшой площади, в которых передерживают товарную рыбу с осени до весны для удлинения сроков ее реализации; *изоляционные пруды* служат для содержания больных рыб; *карантинные пруды* используются для содержания рыбы, завезенной из других хозяйств (длительность карантина обычно составляет 1 месяц).

Репродукцией или воспроизводством малька занимаются *племенные хозяйства*, которые разводят и выращивают племенных производителей рыб, а также выращивают рыбопосадочный материал для нагульных и товарных рыбоводных хозяйств. В состав рыбобитомников и племенных хозяйств входят *маточные пруды*, в них содержат маточное и ремонтное поголовье. Ремонт рыбы – это особая функция племенных хозяйств, для осуществления которой отбираются по ряду показателей особи в качестве будущих производителей. Заготовку рыбы осуществляют непосредственно рыбные прудовые хозяйства.

*Обслуживающие службы и учреждения* обеспечивают потребности основного процесса. Особенность обслуживающих предприятий в том, что они неоднородны и на современном этапе проходят период становления. Некоторые службы, например, регулирование стока поверхностных вод, недостаточно представленные в настоящее время, в дальнейшем должны получить усиленное развитие в связи с рациональным водопотреблением и водоснабжением рыбных прудовых хозяйств и проведением мероприятий по охране окружающей среды.

Итак, *производственная структура рыбного прудового хозяйства* – это совокупность различных предприятий отраслей, служб и учреждений, выполняющих в процессе производства конечной продукции (рыбы) определенные функции и имеющие разнообразный характер связей.

*Социально-экономическая подсистема* включает население (как потребитель и как трудовые ресурсы), торговлю, рекреационные ресурсы. Население региона является основным потребителем продукции рыбоводства. Главными покупателями рыбной продукции являются крупные города и районообразующие центры, где уровень доходов населения выше, чем в сельской местности. Функцию реализации выполняют торговля (розничная и оптовая), колхозные рынки и предприятия общественного питания, перерабатывающие предприятия. В настоящее время происходит прямая реализация готовой продукции на перерабатывающих предприятиях, предприятиях потребительской кооперации и в торговых организациях. Помимо этого во многих прудовых хозяйствах организуются новые виды деятельности: коммерческое рыболовство и зоны отдыха, которые получают все большее распространение.

Для анализа территориальной структуры рыбного прудового хозяйства необходимо выявить особенности формирования типов предприятий. Типы предприятий определяются по совокупности признаков. Предприятие и всю группу обслуживающих его производств мы рассматриваем как *локальную систему* прудоводства. Она может включать производства ветеринарные, транспортные, селекционные и т.д. Локальные системы формируются под влиянием конкретных территориальных факторов региона: получение услуг предприятий инфраструктуры общерегионального значения, использование природно-ресурсного потенциала.

Следующая иерархическая «ступень» развития прудоводства – *внутриобластная (внутрикраевая, внутривнутриреспубликанская)*. В каждом субъекте федерации (область, край, республика) в зависимости от территориальных факторов складываются разнообразные связи. Природно-ресурсный потенциал региона определяет возможности и различия форм ведения прудоводства. В структуру внутриобластной системы входят несколько локальных систем прудоводства. Она характеризуется различным уровнем транспортного обслуживания и формированием потребительского спроса в связи с различием в уровне жизни населения. Областная система включает все внутриобластные подразделения.

Итак, территориальная структура рыбного прудового хозяйства характеризуется пространственным сочетанием предприятий различных отраслей и служб, имеющих тесные многообразные связи, оптимизация которых позволит повысить экономическую эффективность производства. Эта структура может быть и нерациональной, поэтому решение сложных экономических, социальных и экологических проблем, возникающих при ее функционировании, может быть определено на основе территориальной организации.

*Н.В. Моштанова, ас.*

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

## **ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЇ КУЛЬТУРИ (на прикладі Луганської області)**

Соціальна географія як самостійна галузь знань у складі суспільної географії відокремилася в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. і відразу ж викликала значний інтерес українських вчених. В результаті, незважаючи на свою молодість, соціальна географія в Україні – це вже не одна, а цілий комплекс різних географічних наук. У її складі, за О.І. Шаблієм [4], виділяють географію діяльності населення, сакральну географію (географію релігій), географію охорони здоров'я, рекреаційну географію, географію освіти, географію сфери послуг, географію торгівлі та громадського харчування, географію поведінки населення, географію соціального неблагополуччя (в т. ч. географію злочинності) тощо.

Однією з багаточисленних соціально-географічних наук, що останнім часом інтенсивно розвиваються в країні, є географія культури. Як зазначає Л.Т. Шевчук [4], об'єктом вивчення географії культури є людина, її поведінка в сфері культури в культурному часі та культурному просторі в конкретних геопросторово-часових координатах і геопросторіві форми систем об'єктів, що забезпечують культурні потреби населення. Предметом географії культури є територіальна організація сфери культури та її вплив на територіальну організацію суспільства. Над проблемами географії культури в наш час працюють такі українські вчені, як О.І. Шаблій, О.Г. Топчій, Л.Т. Шевчук, Я.Б. Олійник, А. Степаненко та деякі інші. Вони зазначають безперечну важливість досліджень саме регіональних особливостей розвитку сфери культури та їх впливу на рівень життя населення. Тому, на сьогодні, вивчення географії культури України в регіональному аспекті (в нашому випадку, на прикладі Луганської області) є досить актуальним напрямком соціально-географічних наукових досліджень.

Виходячи з того, що більшість учених поділяють культуру на матеріальну, духовну та соціальну, розглянемо територіальну організацію комплексу культури Луганської області. Комплекс культури – це сукупність закладів, установ, які здійснюють виробництво, розподіл, зберігання та організацію споживання товарів і послуг культурного й інформаційного призначення [3]. Закладами культури вважаються театри, філармонії, організації телебачення та радіомовлення, кіно- і відеопрокату, видавництва, музеї, бібліотеки, заклади культури клубного типу, цирки, парки культури та відпочинку, позашкільні заклади естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва [1].

У порівнянні з іншими областями України Луганщина характеризується досить низьким рівнем забезпеченості населення закладами культури, який навіть не перевищує середні показники по країні. Так, на сьогодні, в Луганській області розташовано лише 2,9 % театрів, 3,8 % музеїв, 3,2 % бібліотек, 0,4 % демонстраторів фільмів, 3 % закладів клубного типу України. За такими показниками, як розмір книжкового фонду бібліотек (494 примірників на 100 населення, а в середньому по державі – 694), кількість місць для глядачів у залах для демонстрування фільмів (в області – 0,2 на 100 населення, в Україні – 2), кількість місць у закладах культури клубного типу (6 і 11) область взагалі займає останні місця в Україні. В області спостерігається і низький рівень відвідувань населенням закладів культури і мистецтва.

Станом на 1 січня 2007 р., на території Луганської області нараховувалося: професійних театрів – 4 (в т.ч. драматичних – 2, музично-драматичних – 1, дитячих та юного глядача – 1), музеїв – 17 (історичних – 7, краєзнавчих – 8, мистецьких – 1, інших – 1), концертних організацій – 1.

Аналіз статистичних даних показав, що за період 1990 – 2007 рр. кількість вищезазначених закладів культури на території області практично не змінилася, а деяких – навіть збільшилася (так, кількість музеїв зросла з 5-ти в 1990 р. до 17-ти в 2007 р.). Але значно впала кількість їх відвідувань населенням: театрів – у 2,7 р. (з 575,4 тис. у 1990 р. до 215,9 тис. у 2006 р.), музеїв – у 1,6 р. (з 940,4 тис. до 594,4 тис.), концертних організацій – у 9,7 р. (з 881 тис. до 90,9 тис.). Таку ситуацію можна пояснити декількома причинами: 1) економічною кризою, що охопила всі галузі господарства й особливо ті, які традиційно є галузями спеціалізації Луганської області – вугільну, чорну металургію, важке машинобудування, електроенергетику, а також нафтохімію та хімію (зокрема, виробництво мінеральних добрив та соди), промисловість будівельних матеріалів. Закриття підприємств (в першу чергу вугільної промисловості), скорочення робочих місць і, як наслідок, ріст безробіття, зобов'язаності по заробітній платі, зменшення доходів призвели до зuboження великої частини населення області. Бюджет багатьох сімей не дозволяє їм відвідувати різні культурні заклади. Так, частка населення області з середньодушовими витратами в місяць, нижчими за прожитковий мінімум, у 2005 р. складала 63,9 % (в т.ч. 7,5 % міського і 27,8 % сільського населення витрачали в місяць менше 180 грн.; 14,9 % і 16,8 % – 180,1 – 240 грн.; 12,8 % і 21 % – 240,1 – 300 грн.); 2) демографічною ситуацією, що склалася в Луганській області, а саме – зменшенням загальної кількості населення з 2 млн. 871 тис. у 1991 р. до 2 млн. 331,9 тис. у 2007 р. в результаті від'ємних природного (-9,5 на 1000 населення) та механічного (-1,9 на 1000 населення) приростів (на 1.01.2007). У віковому складі населення області велику питому вагу складають люди похилого віку (25,3 % станом на 1 січня 2007 р., а в деяких районах навіть більше: Новоайдарському – 30,7 %, Кременському – 29,5 %, Попелянському – 29,1 %, Сватівському та Слов'янсько-сербському – по 29 %), причому їх частка в населенні області постійно збільшується. Із-за важкого матеріального становища (середній розмір місячної пенсії в 2006 р. складав 531,6 грн., тобто нижче прожиткового мінімуму) люди пенсійного віку не мають змоги витратити кошти на відвідування різних закладів культури і мистецтва; 3) серед інших причин можна назвати інтенсивний розвиток теле- і радіомовлення та інших джерел інформації (в першу чергу Інтернету), зниження культурних потреб населення тощо.

На сьогодні в Луганській області нараховується 646 масових та універсальних бібліотек, фонд яких складає 11,8 млн. примірників книг і журналів (для порівняння, в 1990 р. в області діяло 919 бібліотек з фондом у 16,7 млн. примірників). Забезпеченість населення області бібліотеками неоднакова і залежить у першу чергу від системи розселення. В Луганській області різко переважає міське населення (за рівнем урбанізації, який на 1 січня 2007 р. складав 86,5 %, область займає друге місце в Україні після Донецької). Незважаючи на це, в сільській місцевості працює 58 % від загальної кількості бібліотек області (373), але в них сконцентровано лише 28 % бібліотечного фонду (3,3 млн. примірників). Тобто на міське населення припадає менше бібліотек, а на сільське – більше, що пояснюється особливостями розселення (як правило, в кожному значному населеному пункті є бібліотека). В той же час кожна міська бібліотека обслуговує більше людей (читачів).

Таким чином, рівень бібліотечного обслуговування залежить не стільки від кількості бібліотек, скільки від ступеня розвитку мережі бібліотечних закладів та їх територіальної доступності, від наявності та розмірів

бібліотечних фондів та їх співвідношення з кількістю населення. За останнім показником виділяються Міловський (1109 примірників на 100 населення), Троїцький (1066), Новоайдарський (979) та інші райони, де переважає сільське населення (так, рівень урбанізації в Міловському та Троїцькому районах становить 35,6 %, Новоайдарському та Біловодському – 32,9 %).

Міська та сільська місцевість відрізняються й динамікою кількості бібліотек у період 1990 – 2007 рр., а саме переважанням скорочення числа бібліотек у містах (у Краснодарі – в 2,6 р., Рубіжному – в 2,4 р., Северодонецьку – в 2,3 р., Стаханові та Брянці – в 2,2 р.) та районах з високим рівнем урбанізації (в Антрацитівському – в 2 р., Попаснянському – в 1,9 р., Перевальському - в 1,5 р.).

Своєрідними закладами культури є заклади клубного типу (палаци культури, дома культури, клуби), яких в області нараховується 570 з загальною кількістю місць 141,2 тис. (в т.ч. в сільській місцевості 387 та 75,4 тис. або 68 % і 53,4 % відповідно). За ступенем забезпеченості населення цими центрами культурного відпочинку знову ж таки виділяються сільські райони області: Білокуракинський (31 заклад, 27 місць на 100 населення), Ново псковський (30 і 22), Троїцький (28 і 24) та інші. Але зрозуміло, що діяльність клубних закладів залежить не стільки від їх числа та кількості посадкових місць, скільки від якості заходів, що ними проводяться (концерти, доповіді, тематичні вечори, вечори відпочинку, спектаклі, заняття в гуртках тощо).

Серед закладів культури за період 1990 – 2006 рр. найбільше скорочення кількості було характерне для демонстраторів фільмів, якими є суб'єкти кінематографії, що здійснюють демонстрування (публічний показ) фільмів (кінотеатри, міські та сільські кіноустановки, відеозали та відеоустановки). За вказаний період їх число зменшилось у 71,5 р. (з 1001 в 1990 р. до 14 в 2006 р.), в т.ч. в сільській місцевості – в 577 р. (з 577 до 1). Відповідно зменшилась і кількість відвідувань кіносеансів за рік – з 24370 тис. до 235,4 тис. (у 103,5 р.), в т.ч. в сільській місцевості – з 4269 тис. до 1,7 тис. (у 2511 р.). Насамперед, це пояснюється розвитком телебачення (середньодобовий обсяг телемовлення виріс з 1 год. в 1990 р. до 14 год. в 2006 р. (у 14 р.), радіомовлення – з 2,7 год. до 19,7 год. (у 7,3 р.)), розширенням можливостей перегляду відео, не виходячи з дому (використовуючи відеомагнітофони, відеоплеєри, DVD-установки, домашні кінотеатри, комп'ютери, Інтернет тощо), економічними причинами, демонструванням фільмів українською мовою, в той час як переважна кількість населення Луганської області надає перевагу російськомовному перегляду.

Таким чином, аналіз статистичних даних по Луганській області за період 1990 – 2007 рр. дозволяє виділити групи факторів, що впливають на особливості та територіальну організацію закладів культури: 1) економічні (низькі доходи населення, закриття промислових підприємств, в т.ч. вугільних, і закладів культури, що знаходилися на їхньому балансі); 2) географічне положення (периферійні райони, що розташовані далеко від Луганська - культурного, наукового, освітнього, промислового, економічного, політичного, адміністративного центру області - відрізняються найбільшою кількістю закладів культури місцевого значення. Так, за кількістю різних закладів культури у розрахунку на 1000 населення перші місця в області займають Білокуракинський (5,6), Троїцький (4,6) Міловський і Марківський (по 3,8), Біловодський (3,3), Новоайдарський і Новопсковський (по 3) райони); 3) демографічні (депопуляція, старіння й віковий склад населення, система розселення й рівень урбанізації, етнічна структура населення); 4) інтенсивний розвиток телебачення, радіомовлення, Інтернету та інших джерел інформації.

#### Література

1. Статистичний щорічник Луганської області за 2006 рік. – Ч. I. II. – Луганськ, 2007.
2. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 552 с.
3. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
4. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 349 с.

*Т. Олійник, слухач МАНУ, Н.В. Белоусова, к. г. н., ас.  
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

### ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХВОРЮВАНOSTІ У МАРКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Луганська область, як доволі потужний у промисловому відношенні економічний регіон, має не тільки матеріально-виробничі пріоритети порівняно з іншими адміністративно – територіальними областями України, але й цілу низку еколого-економічних та еколого-географічних проблем.

Якщо до першої низки проблем ми можемо віднести негативні наслідки рівня зростання потужності виробництва в області, проблеми нерационального розташування промислових одиниць на певній території, то еколого-географічні проблеми характеризуються перетворенням ландшафтів навколо промислових підприємств, проблемами накопичення техногенних відходів, забруднення повітря, водою, ґрунтів тощо.

Взаємозв'язок вищезгаданих напрямків антропогенного впливу на довкілля має тенденцію до появи проблеми захворюваності людей в межах промислових районів області.